

Одбор за науку Националног савета русинске националне мањине

НАЦИОНАЛНА СТРАТЕГИЈА РУСИНА У СРБИЈИ

Верзија после расправе, језички и стилски усаглашена

Аутори: Богдан Виславски, Михајло Фејса, Мирослав Кежежди, Јаков Кишјухас, Борис Варга, Јанко Рамач, Михајло Катона, Јулијан Тамаш

Редакција: Јулијан Тамаш и Михајло Катона

I ПРЕАМБУЛА

Национални савет русинске националне мањине доноси ову стратегију као документ који описује садашње стање, нуди оптимум вредносних оријентација русинске националне заједнице и предлаже кораке и поступке за њихово остваривање у подручју ингеренција које је држава пренела на националне савете, и то: право на употребу језика и писма у самоизражавању идентитета и пред друштвом, образовање, информисање и култура.

II ИСТОРИЈСКИ ПРЕГЛЕД

Русини су почели да се досељавају у Бачку око половине 18. века из тадашње североисточне Угарске. Територија на јужним падинама Карпата, коју су насељавали Русини¹, била је на граници између источне и централноисточне Европе, где су се вековима укрштали разни политички, етнички, религијски и економски утицаји. Етнички и религијски, ова територије је била окренута ка словенском Истоку, али је политички и економски вековима била повезана са угорским краљевством, Аустро-Угарском, Мађарском и Словачком.

Из 14 жупанија тадашње североисточне Угарске, на којима се простирала црквена власт Мукачевске епархије над гркокатолицима, око половине 18. века – прво појединачно или у мањим групама – почело је пресељавање Русина у Бачку. Након тога, коморске власти Бач-Бодрешке жупаније су 1751. године потписале уговор о насељавању до тада ненасељеног коморског села под именом Велики Крстур 200 русинских гркокатоличких породица из североисточних области Угарске, а 1763. године потписале су уговор о насељавању 150 русинских гркокатоличких породица у Куцуру из истих области. Тако је почело организовано насељавање Русина из

¹ Током времена, у зависности од државе средње Европе у којој су Русини били грађани, за исту етничку заједницу (ethnic community) употребљавани су разни етноними, зависно од језика који су државне власти користиле: Руснаци, Русини, Rutheni, Лемки, Украјинци и други. Данас, зависно од државе у којој Русини живе, становништво само бира етноним за сопствену заједницу. Имајући ово у виду, свако ко себе доживљава као Русина и ради у корист русинске заједнице, има право да се позива на остваривање својих права која ова стратегија формулише.

Поткарпатја у Бачку. До краја 18. века у Бачку се доселило око две – две и по хиљаде Русина.

Русински колонисти који су се насељавали у Крстур и Куцуру добијали су од државне коморе земљу ради обраде под одређеним условима, а то им је био добар основ за почетак живота и напредовања у новој средини. Међутим, живот у новом крају није био лак: недостатак запрежне стоке за обраду земље, оскудица пашњака и ливада за интензивније бављење сточарством које би донело већу корист од обраде земље, нерегулисане воде у ниским атарима које су често плавиле велике површине обрадивог земљишта, ливада, пашњака, па и самих села, често је приморавало русинске досељенике да размишљају о повратку у стари крај или о пресељавању у друга места, где су им услови за живот изгледали нешто повољнији.

У уговорима о насељавању Русина у Крстур и Куцуру је било јасно наглашено да се у та два коморска села могу насељавати само Русини гркокатолици. Када је 1751. године почело насељавање Русина у Крстур, одмах је у селу основана гркокатоличка парохија, док је у Куцури гркокатоличка парохија основана 1766. године. Како у Бачкој у то време није било других гркокатолика осим Русина, нити гркокатоличке црквене организације, ове две парохије су биле стављене под јурисдикцију/црквену власт римокатоличке архиепископије у Калочи.

Русини у Бачкој су били под јурисдикцијом Калочке архиепископије до 1777. године, када је за Хрвате гркокатолике у Хрватској и Русине гркокатолике у Бачкој основана Крижевачка епархија.

Док су били под јурисдикцијом Калочке архиепископије, над гркокатолицима у Бачкој је одређену врсту обредне јурисдикције имао Мукачевски гркокатолички епископ: он је у Крстур слао свештенике и најнеопходније црквене књиге и обредне предмете. На тај начин је Мукачевска епархија помагала да Русини чувају своју религију и националност. Калочка архиепископија је такође у великој мери заслужна што су се Русини у Бачкој одржали као национална и религијска заједница: с једне стране није дозвољавала да прелазе на православну веру, што би их, као је пракса показала, ускоро одвело у потпуну асимилацију међу православним Србима, а са друге стране им је помагала да у својим парохијама имају школе на свом матерњем језику. На тај начин, у критичном периоду, у фази досељавања и адаптирања у новој средини, Русини нису подлегли религијској и националној асимилацији, иако су их таласи и једне и друге од почетка снажно заплускивали. Гркокатоличка црква и школа на матерњем језику биле су за Русине у Бачкој две институције које су у многоне допринеле да се они ту одрже и развијају као посебна религијска и национална заједница.

Услед недостатка земље и тешких услова живота у Крстуру и Куцури, од 60-их година 18. века почело је појединачно исељавање неких породица прво у оближња села, затим у Нови Сад, а од почетка 19. века прво у Шид, а потом и у друга места: Бачинце, Петровце, Старе Јанковце, Миклушевце. Где год су оснивали своје колоније, Русини су настојали да одмах оснују и своје парохије и школе на матерњем језику и неговали су везе са местима из којих су се исељавали, сматрајући их својим матичним.

После револуције 1848. године, када је укинута феудална систем, Русини који су након досељења у Бачку добили од Коморе земљу за обраду, постали су њени власници. Међутим, многи Русини нису имали земље, или су је имали тако мало да нису од ње могли да преживе, те су своју егзистенцију морали да обезбеђују надничарским радом. Недостатак земље и сиромаштво у другој половини 19. и на почетку 20. века настављали су процес исељавања многих русинских породица из Бачке и Срема у места где су лакше долазили до земље, па су тако осниване многе нове русинске колоније. На жалост, расељавање из места у којима су живели у компактним

заједницама и насељавање међу припаднике других нација и религија доносило је неизбежну асимилацију и губљење великог дела припадника русинске заједнице.

Русини у Бачкој су до краја 19. века били заједница са непотпуном друштвеном структуром: нису имали своју аристократију, нису имали своје велепноposedнике, нису имали своју буржоазију, нису имали економски снажне трговце и занатлије, нису имали бројну и развијену интелигенцију: лекаре, апотекаре, инжењере, правнике, адвокате. Имали су само невелик број гркокатоличких свештеника и учитеља. Стога су свештеници, као најобразованији, били на челу националног препорода Русина. За време револуције 1848. године русински свештеници по први пут отворено износе у име русинског свештенства и свих Русина у Бачкој националне захтеве у којима се јасно изражава право на свој матерњи русински језик и на школовање сопствене интелигенције у русинском националном духу.

Када је 70-их и 80-их година 19. века Русине у Угарској почео све снажније да запљускује талас мађаризације, Русини у Бачкој, који су се до тада у културно-просветном погледу оријентисали на Русине у Угарској, почињу да се преоријентишу и успостављају контакте са Русинима у Галицији и Буковини. Тако су међу Русине у Бачкој и Срему почеле да пристижу новине, часописи и књиге из Галиције и Буковине, које су будиле међу њима националну свест. На жалост, мађарске власти су убрзо прекинуле ове контакте и нису дозвољавале да међу Русине у оквиру Угарске долази утицај из Галиције, која је тада постала центар украјинског културног и националног живота.

Значајну улогу у културном и националном животу Русина у Бачкој одиграо је Володимир Хнаћук, етнограф и фолкориста зоз Лавова, који је 1897. године дошао међу Русине у Крстуру и Куцури, прикупио и записао огромно богатство њиховог усменог стваралаштва, сачинио етнографске записе о њима и на други начин помагао и подстицао буђење и обликовање младе национално свесне русинске интелигенције, која ће након Првог светског рата преузети водећу улогу у културно-просветном и националном животу Русина у југословенској краљевини.

Оснивањем Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца/Југославије створени су услови за слободан и свестран културно-просветни и национални живот и препород Русина у тој држави. Године 1919. основано је Русинско народно просветно друштво, које је у периоду између два светска рата имало водећу улогу у културно-просветном и националном животу Русина. Оно је издавало уџбенике на русинском језику, *Русинске календаре*, *Русинске новине*, духовну и световну књижевност, организовало читаонице, певачка друштва, позоришне и литерарне секције, предавања за одрасле и многе друге акције.

Дуготрајне последице Првог светског рата и светска економска криза, из којих је излаз тражен у расту национализма, фашизма и нацизма с једне, и у повећаној капиталистичкој експлоатацији радно способних слојева друштва с друге стране, убрзо су изазвали Други светски рат. Склони раду и социјалној правди, Русини су у социјалдемократским идејама видели начин за промену дуготрајне неповољне економско-социјалне ситуације у Краљевини Југославији. Млади и сиромашни постајали су симпатизери покрета који је настајао и међу Русинима. Почетком окупације Југославије, синдикални активисти, декларисани социјалисти и социјалдемократе и илегални припадници СКОЈ-а и забрањене Комунистичке партије постају и међу Русинима прве жртве фашистичких окупатора. На русинским салашима у атарима Куле, Врбаса, по Фрушкој гори, праве се базе за илегалце и борце против фашизма и окупације. Млади узимају у руке оружје и улазе у партизанске јединице у Срему и помажу покрет отпора, а многи млади људи из Бачке и Срема пред крај 1944. године отишли су да праве мостобран на Дунаву и Драви и у борбе у Славонији.

Многи из VII и XII војвођанске бригаде се нису вратили. У Другом светском рату је само из Крстура и Куцуре учествовало око 700 Русина. На разне начине је у том рату погинуло око 240 становника Крстура и Куцуре. Сви су они допринели стицању права на равноправност и Русини данас могу с поносом да кажу да су били на антифашистичкој страни када су стварани темељи савремене Европе.

И поред ограничених могућности и не увек сасвим јасних опредељења, посебно у првим годинама након Другог светског рата, у целини гледано, период социјалистичке Југославије од 1945. до 1990. године за национални, културно-просветни и економски живот Русина представља период најзначајнијег напредовања. Поред основних школа, добили су средњу школу и факултет, уџбенике на русинском језику за све нивое образовања, Новинско-издавачку кућу *Руске слово* и новине *Руске слово*, часописе *Шветлоси*, *Мак* и *Заградка*, издаваштво, радио и телевизијски програм, домове културе, бројне културне манифестације (*Червена ружа/Црвена ружа*, *Костелникова јесен*, *Ружова захрадка/Ружин врт*, *Драмски меморијал*, *Червене пупче/Црвени пупољак* и друге), Русинско народно позориште, право на употребу свог језика и писма пред државним органима и у судовима. Насеља у којима живе су препорођена, уведен је водовод, направљени су путеви, телефонске мреже и друга комунална инфраструктура. Изграђене су многе нове куће у којима се живи на савремен, хуман и цивилизован начин. Пољоприврена и друга имања су увећана и опремљена савременом техником и технологијом. Русини су у то време стекли велики број високообразованих људи разних струка, више професора унверзитета, лекара, специјалиста, али и судија, адвоката, тужилаца, државних функционера практично на свим нивоима власти, директора великих привредних предузећа, банака, политичких функционера и постали су равноправно уграђени практично у све друштвене и привредне структуре.

Распад социјалистичке Југославије Русини су доживели као нестајање нечег што већина памти по добром. Рат у Срему и Славонији и подела југословенске русинске заједнице између Хрватске и Србије, представљали су велику несрећу и трагедију за многе породице и огроман губитак какав доноси подела и онако малобројне заједнице.

Развој у друштву вишестраначке парламентарне демократије засноване на приватној својини Русини су прихватили неспремни за тако велику и наглу промену и данас, 12 година након демократских промена, изгледа да су у извесној мери изгубили корак у свом развоју.

Након распада социјалистичке Југославије и периода рата на просторима некадашње заједничке државе, Русини су поднели огромне жртве. На почетку трећег миленијума Русини у Србији сваки нов попис становништва дочекују са стрепњом, свесни да њихова заједница на изванредан начин губи виталност и полако нестаје. На прошлост не може да се утиче, али се сваки садашњи тренутак може искористити да русинска заједница што дуже активно траје на овим просторима.

Матерњи језик, образовање на матерњем језику, наука у области језика, књижевности, историје и других хуманистичних наука, русинска књижевност, медији на русинском језику и културно-уметнички живот могу у знатној мери да обогате и продуже живот русинске заједнице.

Без снажне економске базе и са ограниченим професионалним снагама Русини у Србији не могу да праве планове о оснивању својих музеја, архива, библиотека. За почетак ће бити далеко ефикасније укључивати и оживљавати русинску баштину у постојећим државним музејима и музејским збиркама и настојати да у њима раде припадници русинске заједнице који ће се о њима бринути. Слично је и са архивом. Било би добро када би се пронашао и ангажовао Русин у Архиву Војводине, који би

већину свог радног времена радио на проналажењу и обради архивског материјала релевантног за Русине у домаћим и иностраним архивима и који би систематски уносио у архиве грађу која се односи на русинску заједницу. Држава вероватно неће дозволити да се државне институције попут музеја и архива угасе, те треба настојати да највећи део русинске народне баштине и архивске грађе нађе тамо своје место и да се на тај начин чува, презентује и адекватно обрађује.

Историјаа је имала и данас има битну улогу у изграђивању националне свести у свакој националној заједници. Због тога би требало омогућавати и помагати историјска истраживања и публиковање историјских издања. За младе генерације је веома важно да у редовном образовању имају могућност и обавезу да уче и упознају прошлост и традицију своје заједнице.

Одраслима би требало дати могућност да упознају своју прошлост и традицију путем читања наше и светске научне и научно-популарне литературе, праћења прилога и емисија у медијима на русинском језику, праћења тематских предавања и прилога на глобалним мрежама.

Уколико се у заједници буде губила свест о сопственом националном бићу, о властитим коренима и прошлости, губиће се и њена виталност и оснаживаће процес асимилације и нестајања, који тако мале националне заједнице попут русинске не могу у потпуности да зауставе, али могу сопственим паметним ангажовањем да га у знатној мери ослабе и успоре.

Стратегија мора да уважи чињеницу да је национална свест Русина у Србији двојака.

Једни Русини испољавају свој русински идентитет као аутохтони, без обзира на разуђеност територија и држава, и без обзира на векове, позивајући се на стандарде ЕУ где је језичка разлика основа идентитета. Они себе виде као недржавотворни народ, иако државе виде Русине као националну мањину, тачније заједницу, без јасно самоопредељене матичне државе.

Други Русини поседују свест о регионалним идентитету унутар нација и држава у којима су се кроз векове нашли (украјинску, словачку, пољску, америчку, па и српску).

Стратегија не може да укине право појединцима и заједницама да буду оно што желе, без обзира на то које су везе међу Русинима и окружењем историјски најчитљивије. Може, међутим, да их позове да стваралачки користе русински језик, да на њему стварају трајна добра и да ове опције, као и до сада, коегзистирају у русинском јавном, културном и националном животу као легитимне.

III ПОСТОЈЕЋЕ СТАЊЕ

1. Друштвено окружење у којем Русини живе у моменту доношења ове стратегије карактерише:
 - дуготрајна транзиција друштва из једнопартијске у вишестраначку парламентарну демократију
 - успорен процес својинске трансформације у којем се друштвена и државна својина претварају у приватну и јавну, односно државну
 - трансформација свих структура законодавне, извршне и судске власти
 - огроман раскорак између степена нормативног уређења друштва и чињеничног стања
 - висок степен злоупотреба позиције политичких и државних структура на рачун државне, јавне и приватне својине, а у корист приватне својине
 - општа деградација друштвених норми, васпитања, морала и традиционалних вредности друштва;

2. Економске прилике у друштву су већ дуго неповољне, веома споро се побољшавају, а на многим конкретним, за друштво посебно значајним подручјима постају све горе – без изгледа да ће се у релативно кратком времену побољшати:
 - материјална производња у друштву је у знатној мери уништена, с тим да је стање индустријске производње катастрофално, а ситуација у пољопривредној производњи је, иако неповољна, боља од индустријске производње
 - запосленост радно способних је ниска и из године у годину све нижа, а диспропорције у запослености у производњи и надоградњи, укључујући и државне структуре, економски су неодрживе
 - сви облици потрошње су већ дуже време много већи од реалних извора финансирања, па су стога разни дефицити у друштву све већи, а могућности њиховог намиривања све ограниченије
 - због степена заоштрениости проблема у економском сектору друштва, изгледи за њихово решавање у скорије време су веома мали, те се мора рачунати са дужим трајањем неповољне економске ситуације;

3. Кретања у броју и структури русинског становништва су већ дуже време неповољна, са тенденцијом даљег погоршања:
 - број становника се из године у годину смањује због малог броја новорођених, услед иселавања, асимилације, свесног излажења људи из русинске заједнице и због умирања
 - у структури становништва број деце се нагло смањује, број младих и за репродукцију способних генерација је све мањи, а повећава се број старих и издржаваних лица
 - не може се очекивати заустављање оваквих кретања ни у дужем наредном периоду, те треба рачунати на још брже смањивање броја Русина у Србији

- погоршавањем економске ситуације у друштву, повећање броја школованих, посебно високообразованих Русина је успорено, а може се очекивати и даље повећање недоступности школовања.

ПРАВО НА УПОТРЕБУ ЈЕЗИКА И ПИСМА

Нормативна регулатива

Права националних мањина регулисана су међународним актима, Уставом Републике Србије, Статутом АП Војводине, статутима општина, законским и подзаконским прописима.

Република Србија је ратификовала Европску повељу о регионалним или мањинским језицима и на тај начин прихватила, између осталог, русински језик као регионални или мањински језик.

У Уставу Републике Србије је предвиђено да Република Србија штити права националних мањина и да гарантује посебну заштиту националних мањина ради остваривања равноправности и очувања њиховог идентитета. Предвиђена је слобода изражавања националне припадности, забрана и кажњавање изазивања расне, националне, верске и друге неравноправности, мржње и нетрпељивости. Такође је предвиђено да ради остваривања права на самоуправу у култури, образовању, информисању и службеној употреби језика и писма, припадници националних мањина могу да изаберу своје националне савете, у складу са законом.

У Статуту АП Војводине је предвиђено да су Срби, Мађари, Словаци, Хрвати, Црногорци, Румуни, Роми, Буњевци, Русини и Македонци, као и друге по броју мање националне заједнице које живе у АП Војводини, равноправни у остваривању својих права. Предвиђено је да су вишејезичност, мултикултурализам и мултиконфесионализам општа вредност која је од посебног значаја за АП Војводину, а предвиђена је и дужност свих покрајинских органа и организација, у оквиру својих права и дужности, да подржавају и помажу очување и развијање вишејезичности и културно наслеђе националних заједница које традиционално живе у АП Војводини, као и да посебним мерама и активностима помажу међусобно уважавање и упознавање различитих језика, култура и вера у АП Војводини. У Статуту АП Војводине је предвиђено да се ниво достигнутих људских и мањинских права, као и индивидуалних и колективних, не може смањивати. Предвиђено је да у покрајинским органима и организацијама припадници националних заједница у АП Војводини буду заступљени сразмерно њиховој заступљености у становништву на подручју рада покрајинских органа односно организација. У Статуту је предвиђено да припадници националних заједница које чине бројчану мањину у укупном становништву АП Војводине, преко изабраних националних савета, остварују облик аутономије, оснивају установе, самостално одлучују или учествују у одлучивању о питањима из области образовања, културе, употребе језика и информисања. У Статуту је такође предвиђено да АП Војводина, у оквиру својих права и дужности, поверава поједине послове националним саветима, или их укључује у одлучивање о тим питањима и обезбеђује средства за обављање тих послова. Такође је предвиђено да се у органима и организацијама АП Војводине службено употребљава српски језик и ћирилично писмо, мађарски, словачки, хрватски, румунски и русински језик и њихова писма, у складу са законом и покрајинском скупштинском одлуком.

У Закону о предшколском васпитању и образовању, Закону о основној школи, Закону о средњој школи и Закону о високом образовању регулисано је право националних заједница да се образују на својим језицима.

Законом о националним саветима националних мањина дефинисане су надлежности савета националних мањина у области културе, образовања, информисања и службене употребе језика и писма, поступак избора националних савета, њихово финансирање и друга питања од значаја за рад националних савета.

У Закону о службеној употреби језика и писма прописано је да се првостепени управни, кривични, парнични или други поступак у којем се решава о правима и дужностима грађана води на српском језику, и да се ти поступци могу водити и на језицима националних мањина који су у службеној употреби у органу, односно у организацији која води поступак.

У статутима општина у којима живи русинска национална заједница утврђена је службена употреба русинског језика (општине Кула, Врбас, Бачка Топола, Нови Сад, Шид и Жабал).

Дана 31. јула 2010. године усвојен је Статут Националног савета русинске националне мањине. У Статуту је регулисано право на мањинску самоуправу у области културе, образовања, информисања и службене употребе језика и писма.

Проблеми у примени

Република Србија је нормативно разрадила систем заштите права националних заједница на високом нивоу. У практичној примени прописа уочени су следећи недостаци:

- Контрадикторност и пропусти у прописима
- Непоштовање позитивних законских прописа
- Недостатак кадрова
- Недостатак реаговања, или недовољно реаговање Министарства унутрашњих послова, правосудних и управних органа приликом ексцесних ситуација.

Тако, на пример, постоји контрадикторност у Закону о службеној употреби језика и писма, који контрадикторно регулише питање назива локалне самоуправе, насењених места, тргова, улица и других топонима у односу на традиционалне називе.

Истим законом прописано је право вођења поступака пред првостепеним судом у управним, кривичним, парничним или другим поступцима на језику националне мањине који је у службеној употреби у органу или организацији која води поступак. Супротно томе, Основни суд у Сомбору својим решењем констатује да у том суду не постоје услови за вођење поступка на русинском језику, будући да немају судију који зна русински језик. Такво решење потврдио је Врховни суд Србије.

Закон о службеној употреби језика и писма није предвидео механизме и санкције када локалне самоуправе не поштују закон, на шта указује и мишљење Заштитника грађана Републике Србије.

У државним и правосудним органима, администрацији локалних самоуправа, полицији и војсци Републике Србије заступљеност припадника националних заједница је мања од њиховог стварног процентуалног броја, на шта указује анализа Омбудсмана АП Војводине.

Приликом настајања ексцесних ситуација, као што је било 2004. године због насиља на Косову које се проширило у много мањем облику и на Војводину, није дошло до благовремене интервенције полицијских органа. На пример, у Ђурђеву

полиција није реаговала на захтеве Савета месне заједнице и Скупштине општине Жабаљ. Након ексцеса није дошло до кривичног кажњавања изгредника, нити је истражено има ли инспиратора ексцеса.

ЈЕЗИК

Русински језик је стуб русинског националног идентитета. Нормиран Граматиком бачко-русинског говора Хавријила Костелника 1923. године, Правописом русинског језика Миколe М. Кочиша 1971. године, Граматиком русинског језика Миколe М. Кочиша 1974. године и Граматиком русинског језика Јулијана Рамача 2002. године, русински језик се развијао и постао је тринаести словенски језик. Томе су допринели, поред поменутих, и други русински лингвисти (Хавријил Нађ, Хелена Међеши, Михајло Фејса) и књижевници, посебно М. Ковач, Ђ. Папхархаји и Ј. Тамаш. Штапањем капиталних дела, двотомног Српско-русинског и једнотомног Русинско-српског речника, русински језик је постао доступан окружењу. Објављен Фразеолошки речник, Речник медицинске терминологије, Речник заштите биља и животне средине и речници у припреми (Речник русинског народног језика Јулијана Рамача, Речник компјутерске терминологије Михајла Фејсе, правописни речник русинског језика Михајла Фејсе и Енглеско-русински и Русинско-енглески речник) говоре о брзи какву Русини и њихови лингвисти воде о властитом језику.

Уџбеничка литература о русинском језику, поред поменутих граматика и правописа, радова Миколe М. Кочиша, Јулијана Рамача и Јакова Кишјухаса, која је спремна за све чешће неговање русинског језика са елементима националне културе, представља добру подлогу за учење русинског језика за време школовања у основним школама, гимназији, па и на Одсеку за русинистику.

Рад Друштва за русински језик, књижевност и културу на питањима језика, изради речника, издавачкој делатности (*Studia Ruthenica*), на неговању језика и чувању успомена на истакнуте русинске језичаре, учитеље, књижевнике и друге посленике у култури био је у претходном периоду од посебног значаја. Треба и надаље обезбедити подршку његовом раду и неопходно је координирати планиране послове са другим субјектима нашег културно-просветног живота.

ОБРАЗОВАЊЕ

Институционално образовање функционише у оквиру односа унутар троугла: ученик, наставник, програм. Сваки елемент тог односа је сложена структура, те се редовно појављују и поделементи као што је обавезност једног нивоа образовања (основна школа), финансирање, уџбеници и друга наставна средства, простор и опрема, мотивација и наставника и ученика, методе наставног рада, образовни стандарди и друго.

Приликом сагледавања и разматрања укупне предметне грађе треба имати у виду граничне елементе који значе да русинска национална заједница није самостални и једини субјекат планирања и одлучивања у законској и финансијској регулативи која дефинише делатност образовања. У том смислу треба имати у виду да сви системски закони и њима сходно примерени подзаконски акти чине целовит и кохерентан систем, те да национална заједница или појединачна школска организација на њих не може пресудно да утиче, да их заобиђе или да направи своје аутентичне и независне регулаторне документе. Област утицаја појединачне националне заједнице и појединачне установе образовања има углавном индиректан карактер у односу на систем. Могућности утицаја су ипак истовремено и велике, а то су: методе наставе, организација образовног рада, квалитет рада и повезаност или корелација са другим

институцијама образовања, културе, информисања, финансирања. Могућности утицаја су велике због тога што – онај ко управља системом, не управља и процесом, а квалитет организације рада установе, квалитет образовног рада и корелација са окружењем припадају процесима.

Општи утицај на процесе у образовању има и тешко препознатљив али битан елемент као што је положај образовања као делатности и као вредности у друштву.

Регулатива

Сви аспекти образовања као делатности и система дефинисани су већим бројем законских аката. Водећи законски акт је Закон о основама система образовања и васпитања. Предшколско васпитање је уређено као жељно обавезно годину дана пре поласка у школу. Основно образовање је одређено као уставна категорија и обавезно је до 15 година живота, осмогодишње је, неселективно, територијално припадајуће, са тенденцијом и очекивањем да ће свако завршити основну школу. Средње образовање има два сегмента, као опште образовно и као професионално-стручно, необавезно, селективно. Високо образовање је професионално, необавезно, селективно.

Сваки ниво образовања има карактер јавне установе у државној или приватној својини.

Наставни рад на русинском језику, као и на језицима других националних заједница које имају статус националне мањине, према законским решењима могућ је уколико је обезбеђен простор, опрема, стручни наставници и не мање од 15 ученика изјашњених за наставу на русинском језику у истом разреду. За тај случај обезбеђени су основни предметни уџбеници. Уџбеници су исти на свим наставним језицима по садржају, опреми и цени. У случајевима где се не изводи настава на русинском језику као наставном, отворена је могућност учења по програму изборног предмета.

Популација

Предшколским васпитањем обухваћена су сва деца. Програмске активности су различите, а могуће је и учење и комуникација на русинском језику. Таквим обликом, који је први пут организован од 1902. године, није диктирана територијална припадност, а дисперзија по месту становања је велика, посебно у градским условима, што родитељима и деци веома отежава могућности самоорганизовања.

Основно образовање на русинском језику организовано је у три основне школе: у Руском Крстуру, Куцури и Ђурђеви. У Куцури и Ђурђеви се не испуњава законски минимум – 15 ученика истог узраста (по једном разреду). Користи се део регулативе који допушта могућност да министар просвете може дискреционо да прихвати и мањи број од законског. Основним образовањем на русинском језику обухваћено је 562 деце.

За ученике који похађају наставу на српском језику користи се могућност учења русинског језика на часовима предмета Русински језик са елементима националне културе. То је један од могућих 15 изборних предмета, заступљен са 2 часа недељно и у пракси је изван стандардне организације рада школе; организује се на захтев родитеља, а настава је покривена уџбеничком литературом. Парадокси регулативе и организације видљиви су на примеру да у Врбасу има више деце русинске националности него у Куцури, али нема редовне наставе; у Новом Саду има више деце русинске националности у основним школама него у Куцури и Ђурђеви заједно, али не постоји русинска школа. Бројчани подаци за тзв. неговање русинског језика, укупно у АПВ: 263.

Средњим образовањем на русинском језику у Гимназији општег смера обухваћено је укупно 63 ученика. Високим образовањем на русинском језику, на Филозофском факултету у Новом Саду, обухваћено је укупно 34 студента.

Наставу русинског језика по разним основама изводи укупно 37 наставника.

Питању усмерења рада, развоја и трансформације једине русинске гимназије и средњошколског образовања на русинском језику до сада није посвећивана одговарајућа пажња русинске заједнице и њених органа. Управни одбор, директор и управа школе, независно од нормативних решења, одговарају за рад, развој и перспективу школе и Националном савету русинске заједнице, који је дужан да води бригу о средњој школи на русинском језику као о једном од својих најважнијих питања, трудећи се да она постане елитна школа.

Обухват русинске деце школовањем на русинском језику препуштен је школама, а у местима где не постоји школа на русинском језику, разни облици учења русинског језика препуштени су ентузијастима и удружењима грађана. Незадовољавајућа кретања захтевају да Национални савет, преко својих тела, дефинише програм активности који ће укључити све русинске организације и институције у реализацију трајног програма повећања обухвата образовања на русинском језику на свим нивоима школовања и у свим срединама.

Простор, опрема, уџбеници

Предшколске установе, основне школе, средња школа и високо образовање на русинском језику имају одговарајући простор, опрему и уџбеничку и ширу литературу и стручни наставни кадар довољан за сваку врсту верификације односно акредитације према постојећим прописима.

Актуелни проблеми

Демографски проблем присутан је у свим местима где живе Русини. Бројност русинског становништва је све мања и има вишегодишњу тенденцију сталног смањивања популације. Последицу тога је перманентно смањивање броја ученика на свим нивоима и облицима образовања.

Наставни кадар је кључни елемент у питањима организације и квалитета образовања. Сви наставници имају одговарајуће формално образовање. Основни проблем развоја образовања на русинском језику је усавршавање наставника за нове и другачије концепције и квалитет образовња и рада, методе рада, другачији начин и приступ образовању и комуникацији и мотивисаност наставног кадра за промене и развој.

На општем плану, проблем представљају вредносне категорије у актуелном друштвеном окружењу које се манифестују као убеђење да образовање није она вредност која се налази на врху очекивања.

За перспективу русинске заједнице, поред образовња на русинском језику, од посебног је значаја образовање младе генерације уопште. Обухвату високошколским образовањем које је од посебног значаја за живот младих Русина у будућем мултинационалном и високоглобализованом окружењу Русини организовано не посвећују никакву пажњу. Економска ситуација све више смањује могућности многих сеоских породица да шаљу у градове своју децу на високе школе, а могућности финансијске помоћи најбољим ученицима и студентима су ограничене.

Склоност ка природним наукама код наших младих је присутна, али на жалост није довољно искоришћен услов за добијање још већег броја русинских инжењера

разних струка који су данас у свету мера перспективности у развоју народа или државе. Иако је то општепозната ствар, организоване активности у русинској заједници на том подручју нема.

ИНФОРМИСАЊЕ

Крајем 19. века у Бачку, првенствено у Руски Крстур и Куцуру, стижу разне новине на карпаторусинском и на другим језицима. Највише су се читале будимпештанске новине *Неділя* на карпаторусинском језику, у којима су сарађивали и интелектуалци из Бачке и Срема.

Први годишњак РНПД *Руски календар* за 1921. годину имао је и информативну улогу, а још и годину-две пре тога се размишљало о издавању новина.

Први број *Руских новина*, тада у Краљевини СХС, изашао је 4. децембра 1924. године. До 1930. године седиште Редакције и штампање било је у Новом Саду, једно пола године новине нису излазиле, а од августа 1931, до краја 1936. године новине су штампане у Ђакову, док је Редакција је била у Пишкуревицима.

Од почетка 1937. године седиште Редакције је у Руском Крестуру, а новине се штампају у новој штампарији која је изграђена у том месту. *Руске новине* излазе до 6. априла 1941. године, када је на тим просторима почео рат.

Јавно информисање на русинском језику се данас одвија путем војвођанских средстава јавног информисања и Новинско-издавачке установе *Руске слово*, која од 1945. године издаје недељник *Руске слово*. Касније су почели да излазе дејчи часопис *Захрарка* (1947), часопис за књижевност, културу и уметност *Шветлосц* (1952), омладински часопис *Мак* (1972) и недавно основана информативна агенција *Рутенпрес* – електронски – он-лајн медиј, часопис *Studia Ruthenica* (1989) Друштва за русински језик, књижевност и културу, а верски часопис *Дзвони* (1994) издаје Гркатоличка парохија св. оца Миколаја у Руском Крестуру. Радио-телевизија Војводине, преко Русинске редакције Радија, емитује радио-програм на русинском језику од 1949. године, а преко Русинске редакције Телевизије од 1975. године емитује телевизијски програм на русинском језику.

Поред тога, постоје и општинска средства јавног информисања у општинама Кула, Врбас, Жабал, Шид и Бачка Топола као радио-програми, новине (Кула) и телевизија (Врбас) и локални интернет-радио Руски Крстур.

У *Руском слову* има 29 запослених, у Редакцији програма на русинском језику Радио Новог Сада 15, а у програму на русинском језику Телевизије Војводине ради 14 радника. Високо образовање имају 22 запослена у *Руском слову*, 10 у Русинској редакцији Радија и 12 у Русинској редакцији Телевизије. Број запослених у тим редакцијама се постепено смањује, а старосна структура је све неповољнија. Велики број запослених нема новинарску стручну спрему, што у многоме утиче на квалитет и разноврсност информативних садржаја.

КУЛТУРА

Када се има у виду да културу чине подручја истраживања, заштите и коришћења културног наслеђа, библиотечко-информативна делатност, књиге и литература (стварање, издавање, књижничарство, превођење), музика (стварање, продукција, интерпретација), ликовне и примењене уметности, визуелне уметности и архитектура, сценско стваралаштво и интерпретација (драма, опера, балет, плес/игра),

кинематографија и аудио-визуелно стваралаштво, уметничка фотографија, дигитално стваралаштво и мултимедији, научноистраживачке и едукативне делатности у култури и друга музичка, говорна, артистичка и сценска извођења културних програма, онда је очигледно да садашња русинска култура само делимично захвата поједина подручја културе. И поред хиперпродукције одређених активности, читава друга подручја нису захваћена. Русинска културна политика се обликује по инерцији као производ компромиса између привремених амбиција локалних културних активиста општег типа и слабих и од политике неоправдано превише зависних русинских културних институција.

Мрежа русинских културних институција је већ дуже времена у формирању. Тај процес је оптерећен политичким форсирањем псеудостручности и аматеризма тамо где је неопходна стручност и професионализам, што кочи успостављање трајног русинског културног система. У пракси нема довољно одлучности да се као главни субјекти русинског културног система схвате и развијају Завод за културу, Национално позориште, Дом културе у Руском Крстуру, новине *Руске слово*, Издаваштво *Руског слова*, Русинска редакција Радија и Русинска редакција Телевизије и можда неки нови субјекти које би требало основати (галерија, музејска збирка, национална библиотека, архив) и постепено надограђивати.

Мрежу русинских културних манифестација данас чине следеће најзначајније културне манифестације:

- Фестивал русинске културе *Червена ружа*
- Фестивал нових русинских песама у народном духу *Ружова захрадка*
- Драмски меморијал Петра Ризнича Ђађе
- Културна манифестација *Костељникова јесен*
- Фестивал изворног стваралаштва Русина *Куцурска жетва*
- Фестивал изворног певања *Да се не заборави*
- Хорски фестивал *Карпати*
- Фестивал народних оркестара *Мелодије Русинског двора*
- Русински фестивал малих сценских форми
- Дани Миколе М. Кочиша.

Широка мрежа русинских културних манифестација не захвата поједина значајна подручја русинске културе. Привидни конфликт русинских аматерских манифестација и професионалних институција који оптерећује русинску културу изискује разрешење. Основа за то може да буде утврђивање мреже професионалних институција и одређивање манифестација од посебног значаја које треба сачувати. На тај начин би се дефинисале реалне културне потребе русинске заједнице, начин њиховог задовољавања и разрешила све оштрија противречност између потреба и могућности.

По подручјима културе стање је данас веома различито. Истраживање, заштита и коришћење културног наслеђа Русина су у знатној мери занемарени. Одређени резултати који су постигнути у Ђурђеву и Куцури више су плод рада ентузијаста него резултат адекватне бриге русинске заједнице и њених органа и институција о русинском културном наслеђу.

Библиотеке и читаонице су углавном или у оквиру одговарајућих институција на локалном нивоу, или у оквиру школа које о њима воде рачуна, брину о књижном фонду, о активностима између ученика и у извесној мери између становништва. Функције националне библиотеке ни делимично не обавља ни једна библиотека.

Русински литерарни живот осцилирао је од самосналажења у првој половини 20. века, до плодне државне подршке у седмој, осмој и деветој деценији 20. века и до знатног застоја у последње две деценије. Нормализација на достигнутом нивоу тече

спорије од очекиваног. У то време у њој су се по обиму и вредностима издвојила тројица класика русинске књижевности (Х. Костелњик, М. Ковач и Ђ. Папхархаји). Осим њих, писало је и осамдесетак русинских писаца, остварујући књижевност као најснажнију креативну одбрану језичког, културног и националног идентитета.

Обрада старе, стварање нове народне и забавне музике, њена интерпретација и продукција имају дугу традицију. Свим сегментима овог процеса се деценијама, па и данас, посвећује знатна пажња, због чега ни резултати у стварању музике, њеној интерпретацији и савременој породуцији нису изостали.

Ликовна и примењена уметност и архитектура, и поред више носилаца аматерског и академског формата, у знатној мери и на дуже време су изван организоване бригае русинске културне политике. Све већи број младих уметника и све бројнији фондови дела стваралаца, деценијама изискују да Русини дефинишу свој однос према ликовној уметности русинских стваралаца.

У сценском стваралаштву Русини су деценијама активно присутни у драмској делатности и у играма као начину неговања и чувања фолклорне и друге традиције. Драмски меморијал Петра Ризнича Ђађе и Фестивал моно и дуо-драме потврђују склоност Русина ка драмској делатности. Оснивање полупрофесионалног Русинског народног позоришта створило је предуслове за професионално бављење драмским стваралаштвом које даје пристојне резултате.

Могућности аудио-визуелног стваралаштва, уметничке фотографије и у области мултимедија нису искоришћене. Скромна искуства последњих година указују на веће могућности ове врсте културних активности.

Међународне културне и друге везе са иностранством су непланске, без јасних циљева и без јасно дефинисане улоге тих веза. Поред тога, носиоци тих веза су најчешће појединци и њихови по разним основама стечени лични пријатељи. На тај начин наши «културни менаџери» једне те исте Русине воде једном као представнике Русина, други пут као представнике Украјинаца, и тако праве конфузију и код нас и у иностранству о томе ко је ту ко. Истина, Русини су у Србији и овакви и онакви. Аматерска друштва воле да отпутују у иностранство, па пристају на такву ситуацију и најчешће јој не приписују значење какво она има. У ту област би што пре требало увести неопходну организованост.

Корпус русинске књижевности чине око четири стотине првих издања књижевних дела у облику књига писаних на језику Русина Бачке, Срема и Славоније. Русинска књижевност има своју историју, чије изучавање је постало универзитетска славистичка дисциплина, стављена у ред регионалних и малих књижевних традиција. Русини у Србији данас имају стандардизован језик, образовну вертикалу од обданишта до универзитета, историју коју пишу изворни русински историчари а не припадници државотворних народа, историју књижевности, у знатној мери публиковано и проучено усмено стваралаштво. Одсек за русинистику данас, почињући са Лекторатом, Студијском групом и Катедром, озбележава тридест година своје делатности, с којом је русинистика утемељена универзитетска славистичка дисциплина. У Новом Саду се налази најјачи русинистички центар по научницима, објављеним радовима и књижном фонду. На тај начин постављен је најснажнији темељ националног и културног идентитета Русина у Србији, па и у свету, иако тога нисмо увек свесни.

Остаје нам да путем аматеризма и популарне културе негујемо овај идентитет, али пресудан значај ипак има јачање професионалних институција и изражавање стваралаца који ће бити ауторитети не само за нас Русине, за средине у којима живимо, већ и за шире окружење.

IV СТРАТЕШКИ ЦИЉЕВИ

Усмерена ка цивилизованом и хуманом животу у мултинационалном, економски либералном и глобализованом окружењу, оптерећеном озбиљним материјалним проблемима и ограничењима у развоју које за кратко време неће бити превазиђене, русинска заједница у Србији утврђује следеће стратешке циљеве свог националног живота и рада својих органа и организација у наредним годинама:

1. Јачати национално јединство, заједништво и међусобну толеранцију, релаксирајући разлике и неслагања по основу локалних, идеолошких, социјалних, националних и верских разлика;
2. Достигнут степен права на образовање, културу, информисање и службену употребу језика и писма избориле су генерације русинских предводника у разним друштвеним приликама у прошлости. Данашње генерације не смеју да дозволе да се због нечије равнодушности или неодговорности ова права доводе у питање, гасе и пропадну;
3. Кадровски и материјално јачати русинске професионалне институције које чине темељ националног и културног идентитета Русина и залагати се да оне што целовитије остварују своје функције од националног интереса;
4. Залагати се за уређење, систематско и богатије подстицање јачања културног идентитета Русина као заједнице у мањинском положају од стране државе, њених органа и институција;
5. У читавом русинском народу, уз помоћ свих русинских институција и организација, развијати свест и уверење да је образовање на русинском језику кључни елемент очувања и развоја русинске заједнице и да у томе сви имају своју одговорност;
6. Образовањем високог квалитета успешно чувати осећање припадности русинској заједници, њено културно наслеђе и доприносити толеранцији и конструктивној сарадњи са другим људима и заједницама са којима Русини заједно живе;
7. Дефинисати и развити систем интегрисаног образовања и васпитања у којем све активности просветних, културних и других русинских јавних институција и организација чине интегрисан, међузависан и компатибилан систем усмерен на образовање и васпитање за живот у будућем свету који се нагло и радикално мења;
8. У што скорије време развити систем перманентног образовања младих људи за рад и живот у будућем технолошки високоразвијеном европском друштву, као услова цивилизованог живота нових генерација. Свест о томе да занемаривање образовања већ данас води у економски скроман живот на друштвеним маргинама, са ограниченим перспективама за будућност, треба да уз помоћ свих русинских институција и организација постане општенародна. Завршавање средњих школа треба да за десет година постане циљ свих ученика, а завршавање факултета би до 2030. године требало да достигне најмање 50% генерација;

9. Дефинисати и форматирати културни систем русинске заједнице у савременим условима који ће задовољавати културне потребе шире русинске заједнице, кориговати до сада изграђен и псеудостручношћу, аматеризмом и политичким волонтаризмом оптерећен културни систем и истовремено комуницирати са спремношћу окружења да стимулише равноправни културни развој и тако малобројне заједнице као што је русинска заједница у Србији;
10. Утврђивањем које су установе, институције и манифестације од посебног значаја за културни живот русинске заједнице, дефинисати где ће Национални савет преузети оснивачка права како би их очувао, које нове установе од националног значаја треба основати и дефинисати која су непокретна и покретна добра од посебног значаја за Русине и која од њих треба заштитити;
11. Политички осамосталити и професионално и кадровски оптимализовати русинске медије и оспособити их да информишу, афирмишу јавне и националне интересе русинске заједнице, као би остваривали креативну комуникацију са животним проблемима, посебно највиталнијег дела русинске заједнице и како би били битан чинилац остваривања опредељења Стратегије;
12. Самостално и заједно са националним саветима других националних заједница, енергично се залагати за остваривање утврђених нормативних опредељења о националној равноправности и равномерној кадровској заступљености у државним органима, службама и институцијама и за реализацију равноправне употребе русинског језика и писма;
13. Брже и разноврсније повезивање русинске заједнице у Србији са националним организацијама и институцијама Русина и Лемка у Словачкој, Украјини, Пољској, Мађарској, Хрватској, САД и Канади је битан услов очувања њеног идентитета, националних институција и развоја заједнице у актуелним друштвеним приликама. Већа међународна активност на заједничким културним, издавачким, научним, информативним и другим пројектима треба да буде основ и за развијање економских веза, за размену ученика и студената и коришћење европских финансијских извора за реализацију пројеката од значаја за читаву русинску заједницу у земљама средње Европе;
14. Грkokатоличка црква, као битан чинилац очувања русинског идентитета током историје, данас има знатан углед у народу и веома важну улогу у очувању његове самобитности. Стога проблем њеног убрајања у регистар традиционалних цркава у Србији, чувања њених храмова, њихових иконостаса, ликовних остварења у њима, књига, архива и специфичних уметничких предмета као народног блага и враћања њене имовине, треба да буде брига и русинских јавних институција и органа;
15. Развити систем јавне грађанске контроле рада свих органа, институција и организација од значаја за национални живот русинске заједнице у Србији. Остваривање реалних интереса заједнице треба да буде кључни критеријум вредновања успешности рада свих. У условима ограничених материјалних

могућности, осмишљено плански рационализовати све активности и све расходе.

V ОПРЕДЕЉЕЊА

У условима великих друштвених промена које укључују и промену друштвеног система у време глобализације, мешања становништва и у релативно национално хомогеним срединама, имајући у виду тешку економску ситуацију која нема изгледа за скоро побољшање, нагло смањење укупног русинског становништва и неповољна кретања у структури русинског живља, пред руском заједницом у Србији поставља се питање – како даље.

1. У првом реду, деловањем свих русинских организација и институција, неопходно је да се прихвати коегзистенција русинских различитости, одбацујући и превазилазећи све видове подела наших људи као брана русинског националног заједништва и у свакодневном животу на свим нивоима и у свим подручјима јачати солидарност и заједништво као основу неопходне веће мере националног јединства Русина у Србији;
2. Од најмлађих узраста организовано, систематски и бескомпромисно, полазећи првенствено од породице, преко свих облика образовања и васпитања, информисања, културних и других активности, усађивати нашој деци свест о себи и љубави према своме, упорност и истрајност као основ стабилне националне свести и отпорности на асимилацију у мултинационалним урбаним срединама, не занемарујући поштовање других и другачијих;
3. Заједничко стварање амбијента афирмисања слободног човековог избора као основа смелог обраћања људи садашњости и будућности, насупрот заробљености прошлим временом, превазиђен систем вредности и превазиђен поредак ствари, битни су услови промена које су неопходне. При томе, стимулисање спремности људи да образовањем и на други начин мењају свој положај у будућности на основу личне иницијативе за побољшање услова за своју егзистенцију као алтернативи расељавања и свесне асимилације, посебно је значајна активност за све;
4. Ради јачања неопходне виталности русинске заједнице у савременим неповољним условима, посебно је значајно ослобађање од заробљености у животне и културне традиције прошлости и окретање ка реализацији модерне животне материјалне и духовне садашњости и будућности. Насупрот култу беде, сиромаштва, страдања, трпљења и смрти, који је у нас усадила наша прошлост, неопходно је да читаву нашу заједницу окренемо ка култу љубави, радости, среће и живота у садашњости и будућности и да све снаге народа усмеримо на образовање, напредак и ка будућности;
5. Русински језик је темељ русинског националног идентитета. Стога га и надаље треба развијати, нормирати и упоређивати са другим савременим језицима, у складу са развојем науке и технологије. Неопходно је да Национални савет именује надлежно радно тело за трајно праћење и координирање послова на развоју русинског језика у свим институцијама, организацијама и удружењима, као и међу активним научним и другим посленицима;
6. образовање на русинском језику и образовање Русина уопште заслужује највећу пажњу. То није само услов трајања Русина као заједнице, већ и

незаобилазан услов цивилизованог, хуманог и богатог живота нових генерација у глобализованом свету садашњости и будућности. образовање обезбеђује шире могућности избора и јача самопоуздање, чиме људи постају стабилни и отпорни, посебно на изазове живота у национално, верски, политички и на други начин нехомогенизованим срединама;

7. образовање ради стицања разноврсних знања неопходних за будућност, највећи је национални интерес Русина. Како у транзицији нису стекли капитал, Русини у будућности неће бити у могућности да живе од својине, али стицањем знања могу да створе себи услове за хуман и цивилизован живот. Треба учинити све како би у наредних 20 година русинска заједница у Србији искористила склоност младих за стицање знања и направила заокрет у нагом расту образованости, нарочито за разна знања из природних и техничких наука на високом нивоу, чиме би образованост постала компаративна предност русинске заједнице у Србији у поређењу са другима. Уколико се по броју инжењера на 1000 становника и по броју оних који говоре два или три језика приближимо нивоу какав данас имају развијене земље света, цивилизована будућност Русина ће бити обезбеђена барем за још неколико генерација;
8. Од посебног је значаја обезбеђивање обухвата све деце, од најмлађег узраста (2-3 године) предшколским васпитањем, и то у што већем броју (сви) на матерњем русинском језику. Обухват деце основношколским образовањем на русинском језику, нарочито у срединама где постоје русинске школе, од посебног је националног значаја (Руски Крестур, Куцура, Ђурђево) и то мора да постане највећа брига свих. Неговање русинског језика на основношколским узрасту тамо где не постоје основне школе на русинском језику не може да буде проблем удружења грађана и учитеља – ентузијаста, већ брига читаве русинске заједнице и свих њених институција. Васпитање и образовање од најмлађег узраста деце треба да буде усмерено на знања будућности много више од знања о прошлости и традицији. На тај начин ће се градити темељи за високо образовање и стицање специфичних знања за будућност;
9. У наредних 10 година треба обезбедити друштвену климу и амбијент како би се цела популација деце након завршетка основне школе уписивала у средње школе и завршавала их, а после 2030. године да бар 50% генерације завршава високе школе и говори један или два светска језика. Ради реализације тог циља, Национални савет ће утврдити дугорочни програм у којем ће бити утврђене обавезе свих органа, организација, медија, установа и удружења.
Национални савет је дужан да води бригу како би Завод за уџбенике благовремено припремао, преводио, обнављао и допуњавао уџбенике за све узрасте ученика у русинским школама, укључујући и неговање русинског језика.
У целини гледано, у друштвеном миљеу русинске заједнице образовање на русинском језику и образовање уопште треба да заузме већи простор. Програми медија, информативни написи, прилози и ауторски прилози о образовању треба да заузму више места на уштрб прилога о разним културним догађањима;
10. Русинска заједница би у будућности морала да обезбеди складнији развој појединих подручја културе и базира основу националне културе на

професионалним културним институцијама, не занемарујући аматерске облике неговања фолклорне и музичке традиције. Од посебног је значаја посвећивање веће пажње и обезбеђивање вишеструког стимулисања наступа на покрајинским и републичним смотрима и на угледним међународним фестивалима на које ће ансамбле послати Национални савет на основу међународних договора;

11. Као културне институције (субјекти) од посебног значаја за русинску заједницу утврђују се: Завод за културу војвођанских Русина, Одсек за русинистику на Филозофским факултету, Русинско народно позориште *Петро Ризнич Ђађа*, Дом културе Руски Крестур, Русински културни центар у Новом Саду, Новинско-издавачка установа *Руске слово* (новине *Руске слово*, часописи *Захрарка*, *Мак* и *Шветлосц* и Издаваштво *Руског слова*), Русинска редакција Радија и Русинска редакција Телевизије у оквиру РТВ Војводине. Неопходно би било посебним напорима и прерасподелом средстава формирати зачетке галерије русинских ликовних уметника, русинске музејске збирке, русинске националне библиотеке и русинског националног архива;

12. Као културни манифестације од посебног значаја за русинску заједницу у Србији утврђују се:

- Фестивал русинске културе *Червена ружа*
- Фестивал нових русинских песама у народном духу *Ружова захрарка*
- Драмски меморијал Петра Ризнича Ђађе
- Културна манифестација *Костелњикова јесен*
- Фестивал изворног стваралаштва Русина *Куцурска жетва*
- Фестивал изворног певања *Да се не заборави*
- Хорски фестивал *Карпати*
- Фестивал народних оркестара *Мелодије Русинског двора*
- Русински фестивал малих сценских формо
- Дани Миколе М. Кочиша;

2. Издавање књига на русинском језику, као трајних добара којима се као заједница на цивилизован начин уписујемо у време, од посебног је значаја за русинску заједницу у Србији. Национални савет је дужан да води бригу о годишњим издавачким плановима и предузима мере пред државним органима како би се системски уредила финансијска подршка литерарног живота русинске заједнице, укључујући све фазе тог процеса и обезбедио неопходан минимум стабилног финансирања литерарног стваралаштва, укључујући и неопходна радна места у Издаваштву и часопису *Шветлосц*.

Превођење репрезентативних литерарних остварења русинских аутора на српски језик значајно је због презентовања русинског књижевног стваралаштва међу већинским народом. Стога треба обликовати систем планирања, избора и подршке за реализацију таквих, за читаву заједницу важних културних подухвата;

3. Због очигледног занемаривања поједних подручја културе, неопходно је утврдити и у неколико наредних година постепено реализовати:

- програм унапређења истраживања, заштите и коришћења културног наслеђа Русина у Србији
- програм унапређења ликовне и примењене уметности Русина у Србији

- програм дигитализације издања и публикација на русинском језику, укључујући и унапређење библиотекарства код Русина у Србији.

Такође треба анализирати могућности развоја аудио-визуалног стваралаштва, уметничке фотографије и мултимедијалних уметничких активности и у тим областима утврдити активан однос русинских културних институција према тим културним подручјима;

4. Програмска усмереност русинских медија и вредности систем какав заступају у својим издањима и програмима од посебног су значаја за русинску националну заједницу у Србији. Медији на русинском језику, уз повећану бригу Националног савета и његових тела, треба што пре да корисно разреше противречности у свом обраћању старом руралном и младом образованом урбаном становништву, енергично стремећи ка испуњењу потреба младих школованих генерација Русина који данас у знатној мери игноришу медије на русинском језику. Само такви медији на русинском језику могу да буду фактор јачања националне свести младих и доприносити повећањеу националног јединства без самоизолације, затварања или ограђивања до локалних, политичких, верских и других сужених и неодрживих граница;
5. Национални савет и његова радна тела треба да развију систем и установе праксу јавног и транспарентног утицаја на све општинске (јавне) или приватне медије који информишу на русинском језику. Стање да на злоупотребу медија и на промоцију кича и шунда, малограђанских вредности и других морално и материјално неприхватљивих садржаја нико организовано не реагује – не може се прихватити;
6. Остваривање права на службену употребу језика и писма у органима и институцијама где је то прописима и на други начин утврђено, представља значајно подручје остваривања националног идентитета. Мора се превазићи пракса прећуткивања неспремности органа и институција да из кадровских, материјалних или неких других разлога онемогућавају остваривање права на службену употребу русинског језика и писма. Русински органи и институције су у обавези да отворено критикују неприхватљиву праксу, штите појединце и позивају се на државне органе и друге задужене органе уколико се одређена права систематски не поштују и игноришу.

Национални савет је дужан да, најмање једном у свом мандату, анализира остваривање права на службену употребу језика и писма у локалним органима општина и њиховим органима у државним, правосудним и другим органима и да о актуелном стању артикулише оцену и изнесе ставове, донесе закључке и по потреби предузме мере којима ће афирмисати добру праксу или покренути промену незадовољавајућег стања;
7. Међународне културне, просветне, спортске, медијске и друге контакте Русина и њихових институција и организација са русинским организацијама у иностранству неопходно је постепено проширити, уредити, дати им плански карактер и координирати њима. Основа за те контакте треба да буду договори међудржавног, међурегионалног и локалног карактера чије ће планирање и реализацију обављати за то образовано радно тело Националног савета, обезбеђујући о томе трајну документацију;

8. Припремајући се свестрано управљање разним подручјима живота русинске заједнице у Србији у савременим условима, Национални савет треба да непосредно или преко одговарајућих организација односно комисија (одбора) обезбеди разне базе података, посебно о русинским кадровима (образовање, делатност, место рада и становања...), образује уска стручна језгра за специфичне послове обучених и компетентних људи (за израду пројеката ради апликовања на разне међународне конкурсе, за прављење бизнис-планова ради конкурисања на конкурсе фондова, банака, за сарадњу са невладиним сектором и слично);
9. Као малобројна заједница, свесни смо да ни у будућности нећемо моћи сами да финансирамо потребе у свом образовном, културном и националном животу уопште, већ морамо рачунати са ослањањем наших организација и институција на помоћ државе у свим условима. То захтева избегавање политизације наших органа и организација, која може да буде штетна за наш национални живот. Уз то, треба развијати начине решавања разноврсних потреба наше заједнице преко све ширег невладиног сектора;
10. Као организована заједница, треба да се побринемо како би Национални савет и његови одбори били основни координатори у раду наших институција и како би се, поред аутономије у раду тих институција, утврдио делокруг рада сваке институције, подела рада и надлежности као брана конфузије, дуплирања послова и нерационалног трошења средстава, времена и рада;
11. Обимније и разноврсније укључивање младих у живот русинске заједнице незаобилазан је услов њене ревитализације. Стога је неопходно да се већа пажња посвети остваривању значајније улоге младих у развоју русинске заједнице у Србији путем већег броја младих у свим органима, преко медија и новинарства, књига и стварања нове књижевности и науке, преко масовнијег удруживања по русинским организацијама, спорту и разним облицима савремене културе као што су музика и визуелна уметност, чиме се поред традиционалне, развија и савремена русинска култура која се ослања на глобална културна кретања;
12. Изградња нове зграде Русинског културног центра и интерната за русинске ученике и студенте је пројекат од посебног значаја за русинску заједницу у Новом Саду и Војводини. Повољне прилике за реализацију тог подухвата остварене у претходном периоду не смеју се пропустити. Стога су неопходни додатни напори Националног савета, органа Русинског културног центра и Грkokатоличке парохије и црквених власти у Новом Саду како би што пре почела реализација тог историјског пројекта;
13. Као заједница, до сада нисмо развили јасан систем вредновања и препознавања ауторитета у својој средини на основу проверљивих дела која су нам они оставили. Због тога је, али и због промоције наше заједнице пред органима локалних самоуправа, Покрајине, пред државним органима, као и пред представницима других држава, неопходно осмислити и покренути неке пројекте и издати посебне публикације о познатим Русинима (научницима, спортистима, књижевницима, глумцима, стручњацима у разним областима

итд.), о неким периодима из наше историје, о русинским историјским личностима у Поткарпатју од нашег досељења до краја 20. века и слично;

14. Полазећи од међусобног уважавања, Национални савет ће, према могућностима, помагати активности Гркатоличке цркве које потенцијално доприносе изграђивању националне свести деце и омладине, упознавању русинског језика и русинске историје, које негују квалитетне облике хорског црквеног певања, обогаћују фонд духовних песама нашег народа и репрезентују нас као свестрано духовно богату заједницу. При томе ће избегавати бављење верским питањима која припадају Цркви, а водиће бригу о примереном учешћу Цркве у јавном животу русинске заједнице у Србији;
15. У стварању услова за реализацију грађевинских, издавачких и других пројеката од националних значаја, Национални савет ће успостављати партнерске односе са Апостолским егзархатом за гркатолике у Србији и Црној Гори на основу јасних и транспарентних договора и других докумената који регулишу равноправне односе партнера у реализацији договорених пројеката.

VI АКЦИОНИ ПЛАН

1. Национални савет, сви његови одбори и радна тела, руководства и органи русинских институција и органи русинских манифестација, дужни су да у року од 3 месеца од доношења Стратегије донесу краткорочне (1 година) и средњорочне (5 година) програме остваривања циљева и одређења Стратегије Русина у Србији и да их упуте посебном радном телу Националног савета које ће Савет образовати на својој седници на којој ће донети Стратегију, у циљу праћења и координирања рада на остваривању Стратегије;
2. Након три месеца, радно тело ће поднети извештај Националном савету о садржају донетих програма, како би Савет оценио однос русинских институција и других субјеката према одређењима Стратегије и наложио предузимање изостављених мера које припадају одређеним субјектима русинског националног живота;
3. По правилу, најмање једном годишње, Национални савет ће разматрати остваривање својих обавеза у спровођењу Националне стратегије Русина и обавеза које имају његова радна тела, русинске институције, организације и манифестације.
Однос према остваривању Стратегије биће један од битних критеријума у кадровској политици у русинским органима, институцијама, организацијама и манифестацијама;
4. Национални савет ће, одмах после усвајања Стратегије, од компетентних стучњака образовати своје радно тело за питања русинског језика са задатком да прати његово планирање и рад свих који на неки начин у језичкој политици учествују, утврђује приоритете, предлоге пројеката и њихове носиоце и о томе обавештава Национални савет, друга његова радна тела и јавност;

5. У року од шест месеци од доношења Стратегије, Национални савет ће размотрити стање и донети потребне одлуке о предузимању доступних ингеренција у области образовања и посебно дефинисати начин вођења бриге о русинској средњој школи и Одсеку за русинистику на Филозофским факултету тако што ће:
- основати кредитни фонд за кредититање ученика и студената
 - изградити стимулативне механизме за подршку успешним просветним радницима
 - предузети активности како би се, у координацији са другим националним саветима, реализовао договор о јединственој интерпретацији законских прописа на свим нивоима о питањима неговања матерњег језика – од организације, простора, кадровских питања, уџбеника – до финансирања
 - заложити се за поспешивање закључивања међудржавних договора о просветној, културној и другој сарадњи како би се обезбедила и остваривала организована размена ученика и студената;
6. Одбор за образовање Националног савета ће, у сарадњи са основним школама и носиоцима предшколског васпитања у локалним срединама, утврдити:
- програм потпуног обухвата деце предшколским васпитањем у дечјим установама или организовањем родитеља у школама и другим институцијама
 - начин остваривања доступности публикација за сву предшколску децу, посебно ону која уче русински језик у кућним условима, а у васпитним групама немају комуникацију на русинском језику
 - начин организовања, услове и могућности за отварање двојезичне наставе за русинску децу
 - организовање посебних стручних, едукативних трибина за родитеље о двојезичном школовању и о школовању на русинском језику
 - програм усавршавања наставника и васпитача у правцу нове технологије и савременог схватања активног учења
 - начин финансирања и отварања портала школске оријентације са уџбеницима и другим материјалима на русинском језику и уз могућност за он-лајн везу
 - начин преласка наших школа на рад у једној смени са целодневним боравком до 4. разреда и радом наставника у школи од 8-14 сати по утврђеном програму;
7. Ангажовањем више одбора Националног савета, у што скорије време сачинити:
- обавезан програм интегрисаног образовања русинске деце у којем ће, поред школа, обавезе и одговорности у васпитању и образовању имати све културне институције и организације, друштва, медији и сви друштвени субјекти, укључујући и месне заједнице и поједина предузећа
 - русински образовни и друштвени мултидисциплинарни пројекат који ће у одређеном временском периоду обезбедити стопостотни обухват русинске деце школовањем на средњем степену и најмање педесетпостотни обухват русинске средњошколске популације на високошколском нивоу образовања, при чему би већина студирала природне науке и разне дефицитарне инжењерске струке;

8. Национални савет ће, у року од шест месеци од доношења Стратегије:
- донети потребне одлуке којима ће преузети и битно остваривати доступне ингеренције у односу на русинске институције у области културе
 - анализирати и донети средњорочни програм оснивања нових стручних, професионалних русинских културних институција (галерија, музејска збирка, национална библиотека и архив)
 - утврдити русинске културне манифестације од националног значаја, о којима ће водити бригу и чије се одржавање не може прекидати
 - образовати радно тело за координацију међународних културно-просветних и других веза
 - захтевати да АП Војводина и *Руском слову* омогући исплаћивање хонорара русинским књижевницима према стандардима у *Руском слову*
 - захтевати да АП Војводина обезбеди финансирање најмање једног лица у Издаваштву *Руског слова* и једног лица у часопису *Шветлосц*;
9. Најкасније у року од дванаест месеци од доношења Стратегије, Национални савет ће:
- донети програм унапређења, истраживања, заштите и коришћења културног наслеђа Русина у Србији
 - утврдити програм унапређења ликовне и примењене уметности код Русина у Србији
 - донети програм дигитализације издања на русинском језику и унапређења библиотечке делатности Русина у Србији;
10. Стање у русинским медијима захтева да Национални савет и његова радна тела што пре анализирају стање, усмереност и квалитет информисања на русинском језику у Војводини и донесу програм унапређења информисања на русинском језику. При томе, посебна пажња треба да буде посвећена:
- програмској усмерености и вредносном систему који заступају
 - питању власништва над медијима
 - независној продукцији
 - обезбеђивању рада и кадровским питањима
 - питањима улоге локалних медија у информисању на русинском језику;
11. Стање у службеној употреби језика и писма захтева да Национални савет и његова радна тела:
- успоставе праксу одржавања сталних контаката и координираног наступа са другим националним саветима у вези са равноправном употребом језика и писма и сходно томе – равномерног обезбеђивања запослења припадницима националних мањина у одређеним државним органима и службама пред:
 - Заштитником грађана
 - Органима локалних самоуправа
 - Органима и Скупштину АП Војводине
 - Министарствима и Владом Србије
 - Скупштином Републике Србије,
 - развију начин активног учешћа у доношењу прописа у вези са нормирањем питања од значаја за остваривање равноправности, за равноправну употребу језика и писма, за равноправну кадровску

заступљеност на свим нивоима – од месних заједница и општина до Покрајине и Републике, користећи везе са народним посланицима, одборницима, стручним службама, па и разним страначким структурама;

12. Активна улога Националног савета и његових радних тела у спровођењу националне политике утврђене овом стратегијом захтева анализу њихове спремности и стручне оспособљености за остваривање утврђених опредељења и, по потреби, јачање кадровског потенцијала Националног савета, његових служби и радних тела. Поред тога, треба развити праксу ангажовања људи из свих наших националних институција и других стручњака о питањима које анализира и разматра Национални савет.

Прилози:

- 1) Мирослав Кежежди: „Јавни интерес у култури војвођанских Русина“
- 2) Мирослав Кежежди: „Стратегија младих у јавном животу Русина“
- 3) Др Борис Варга: „Материјал за израду Стратегије информисања на русинском језику“
- 4) Академик Јулијан Тамаш: „Стратегија развоја русинске књижевности“